

Struven ketju, Ylisen vaaran mittauspiste

Jarno Niskala

Tämä tarina kertoo Struven ketjun mittauksista 1800-luvulla liittyen Ylisen vaaran mittauspisteeseen Sieppijärvellä. Mittauspisteet ovat osa Struven ketjua. Struven ketju on listattu Unescon Maailmanperintölistalle. Tarina liittyy tietopakettiin Struven ketjusta erityisesti koskien pohjoista aluetta. Pisteitä koskevat tarinat voidaan lukea erikseen tai yhdessä esimerkiksi muista mittauspisteistä kertovien tarinoiden kanssa. Kertomukset paikallisista oloista jatkavat mittausten tekniikkaan tai esimerkiksi pohjoisessa käyneisiin tutkijoihin liittyviä selvityksiä.

Sisällysluettelo

Sieppijärvi sisämaan keskuskylä	1
Kulkureittien varrella	1
Ylisen vaaran mittaukset	3
Vanhoja hakkuulinjoja	4
Lähteet:	5

Sieppijärvi sisämaan keskuskylä

Ylinenvaara (n. 240m mpy) sijaitsee Sieppuvaaran (n. 260m) ja Sieppijärven pohjois- eli ”yläpuolella”. Ylinenvaaran itäpuolella on vastaavasti Ylinen Sieppijärvi. Asutusta täällä on muodostunut etenkin alemman Sieppijärven rantamille. Ylisen vaaran länsipuolella on vaarojen välissä kosteita jänkkiä eli vuomia. Sieppijärven kylä on linnuntietä reilun 15 kilometrin päässä Tornionjoesta, joita pienempi Naamijoki yhdistää.

Vaattojärven tiellä 1929. Kuvaaja Ilmari Manninen. Museovirasto, kansatieteen kokoelma.

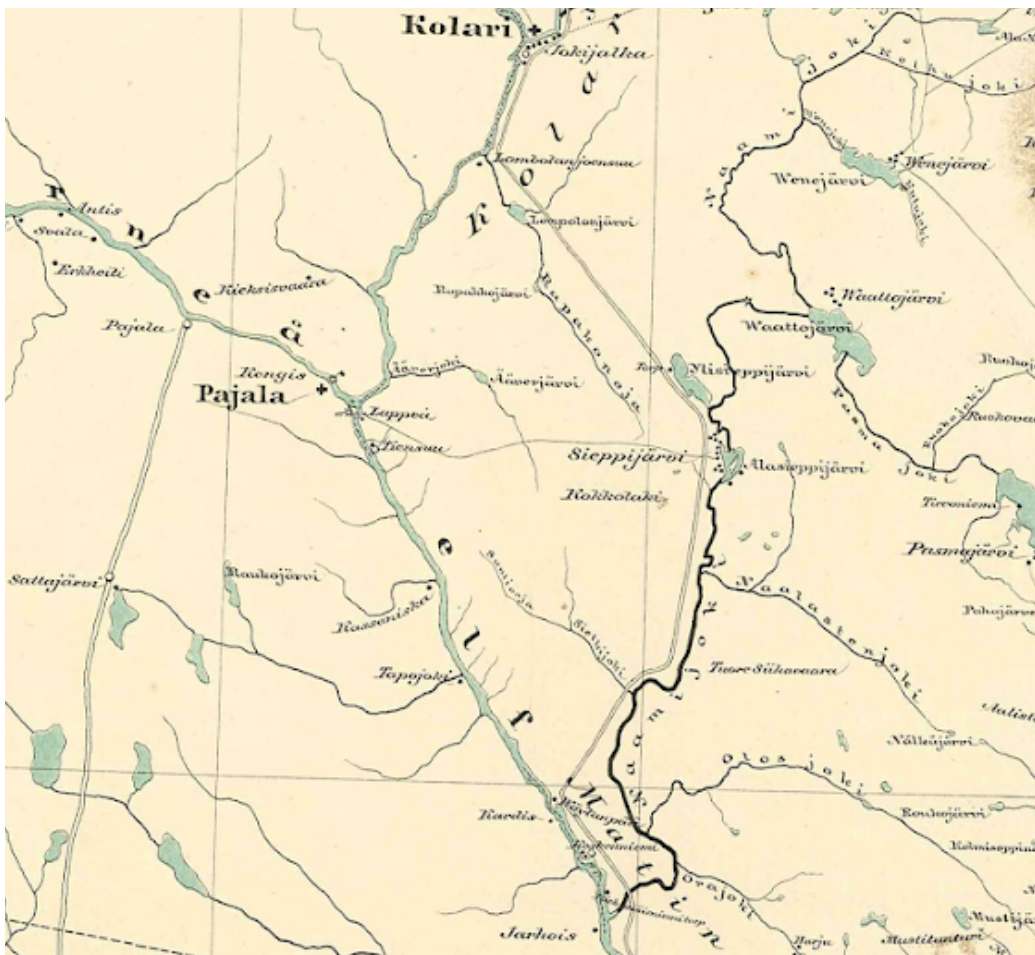
Kulkureittien varrella

Könkään ruukki Pajalassa liittyy Sieppijärven historiaan. Sieppijärven ja Könkään väliset yhteydet muodostuivat aikoinaan heinäntekijöiden, markkinoilla kävijöiden ja kirkkokansan tarpeisiin. Myös Sieppijärveläisten hautaukset suoritettiin 1800-luvun puoliväliin saakka Könkään kirkkomaahan. Könkäässä vaikuttanut Lars Levi Laestadiusta käytiin kuuntelemassa Sieppijärveltä. Kulkureitit

ovat rakentuneet vesireittien lisäksi yli jänkien rakennettujen pitkospuiden eli telateiden avulla. ”Laestadiuspolku” yhä kulkee kohti jokivarressa olevaa Lappeaa aivan Ylisenvaaran läheltä. (Liikamaa 1986; Ollikainen 2005.)

Sieppijärveen on tullut itä-länsi -suuntainen reitti Sodankylästä. Pajala-Sodankylä välinen talvitie oli merkittävä kulkutie Lapissa 1700- ja 1800-luvuilla. Yhteydet edelleen jokivarteen kulkivat jänkien poikki Lappeasta pitkin Laestadiuspolkua ja toisaalta Naamijokea pitkin. Jalan kuljettava reitti Pellosta Kolariin kulki Sieppijärven kautta. Tornionjokivarsi on sillä kohtaa vaikeakulkuista, eikä talojakaan ollut siellä monta. Sieppijärveen asti valmistui kunnollisempi maantie vuoteen 1890 mennessä. (Ollikainen 2005; Hyttinen 2018.)

Vanhan Naamijoen vesireitin lisäksi jokivarresta Kaartisen (ruots. Kardis) kohdalta on lähtenyt tie kohti Sieppijärveä. Tielinjaus kulkee Naamijoen länsipuolta. Tämä tie näkyy vuoden 1863 kartassa. Aimo Koivumaa kertoo, että sitä tietä kutsuttiin Sakontieksi. Se oli järvikylälaisten joppareiden tie, joka oli pääasiallisesti käytössä talvisin. Tie oli vielä käytössä 1940-50-luvuilla.

Ote yleiskartasta 1863. C.W. Gylden, Jyväskylän yliopisto.

Tuntemattomaksi jääneen henkilön matkakuvaus, joka on julkaistu Oulun ilmoituslehdessä, kertoo postitien kulkeneen ensin Pellosta Jarhoisiin joen länsipuolta. Sen jälkeen posti tuli joen itäpuolelle Koskenniemen taloon. Siitä tie lähti pitkospuureittiä kohti Koivumaan taloa Naamijokivarteen. Tie vaikuttaa olevan sama, mistä käytetään nimitystä Sakontie. Pitkospuut oli valtion kustannuksella

rakennettu postinkuljettamisen helpottamiseksi. Tuolloin vuonna 1884 matkalaiset lähtivät Koivumaasta sauvomaan jokea pitkin kohti Sieppijärveä. (Hyttinen 2018.)

Sieppijärven kotiseutumuseo. Kuva Jarno Niskala 2021.

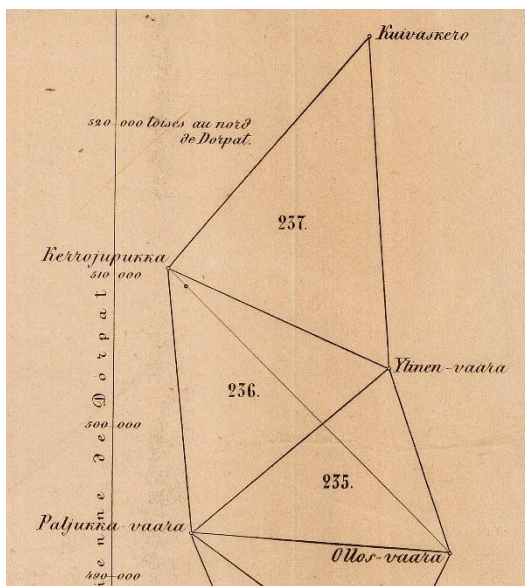
Ylisen vaaran mittaukset

Struven ketjun mittauksia Tornionlaaksossa johti ruotsalainen astronomi **N.H. Selander**. Retkikunta liikkui Pajala-Kolari alueella melko paljon vuosien 1845-1850 aikana. Tutkimusretkikunnan jäsenet tekivät työnjakoa, millä pisteillä kukin kävi. Retkikunnan jäseniin kuului Selanderin lisäksi muitakin tiedemiehiä. Esimerkiksi vuonna 1850 retkikunnassa olivat Selanderin ja useimmiten mukana olleen **C. Skogmanin** lisäksi Lundin yliopistosta astronomi **J.M. Agardh** sekä Preussilainen ratsumestari **von Borcke**. (Agardh 1850.)

Näkymä Paljukkavaaran suuntaan. Kuva Jarno Niskala 2021.

Kulmamittaukset aloitettiin Ylisessä vaarassa heinäkuun viimeinen päivä 1849 kohti Olosvaaraa ja Paljukkavaaraa. Horisontaalikulmien mittaukset jatkuivat seuraavina päivinä elokuussa samoihin pisteisiin sekä lisäksi Kiuaskerolle. Ylisen vaaran laelle mittauspisteeseen oli rakennettu tynnyrisignaali, jonka etäisyydeksi merkitty 1,9m. Lukema tässä todennäköisesti tarkoittaa keskipisteessä olleen signaalin etäisyyttä mittauskohdeesta. Signaali eli tähtäysmerkki pystytettiin yleensä mittauspisteen kohdalle. Ylisen vaaran signaalissa oli lisäksi taulu, joka oli käännetty Kiuaskeron suuntaan. (Kungliga Vetenskapsakademien)

Piirros kolmioketjusta. Kartta: Struve 1857.

Yliseen vaaraan palattiin 1850. Ensin heinäkuussa tehtiin Paljukkavaarasta mittauksia kohti Ylistä vaaraa. Silloin myös käytiin kiinnittämässä tynnyri Yliseen vaaraan, jonka huomattiin puuttuvan tähtäysmerkistä. Elokuussa mittauksia tehtiin Ylisen vaaran laella. (Kungliga vetenskapsakademien.) Pisteen on sanottu olleen vaaran niin sanotulla taululaella. Paikkakuntalaisten kertoman mukaan signaalina on ollut kasvavaan mäntyyn kiinnitetty tynnyri ja tähtäys-suuntiin on olleet linjat avatut. Myös metsäpalo on riehunut sen jälkeen vaarassa. (Jäämaa 1930.)

K.H. Mannermaa etsi 1913 Ylisen vaaran pistettä. Hän löysi kaatuneen hongan, jota oli jatkettu toisella puulla sekä tynnyrinlautoja. Puusta ja sen juurista saattoi päätellä pisteen tarkan sijainnin. Paikka merkittiin kiveen hakatulla ristillä sekä sen päälle rakennetulla kivipyökillä. (Mannermaa 1914.) Tämäkin merkki meni sitten aikojen saatossa hukkaan, mutta mitä todennäköisimmin piste on sama, jonka Petri Vaattovaara löysi sammaleen alta muutamia vuosia sitten.

Kiveen hakattu risti Struven ketjun pisteellä.

Vanhoja hakkuulinjoja

Ylisen vaaran lakialueella on nähtävissä merkkejä hyvin vanhoista metsätöistä. Vaarassa on lukuisia kelottuneita kantoja, jotka ovat silminnähden vanhoja. Kuusipuita myytiin vaaralta mm. 1925,

mutta myös vanhemmista hakkuista on tietoja. Struven ketjun mittauksissa mukana ollut vapaaherra Carl Skogman kirjoitti (1862) laskeneensa mittausten aikaan Ylisessä vaarassa olleen 376 hongan kantoa. Puuta hyödynnettiin 1800-luvun puolimaissa hakkuin, mutta myös mittauksia varten jouduttiin avaamaan näkölinjoja toisiin vaaroihin. Hakkuut täytyi tehdä hyvissä ajoin ennen mittauksia, jotta tutkimukset saatettiin häiriöttä toteuttaa.

Ylisenvaaran laella näkyy paljon historiallisia metsätöiden jälkiä. Kannoista voi päätellä hakkuiden tapahtuneen jopa kirveellä. Joissakin näkyy myös metsäpalon jälkiä. Kuva Jarno Niskala 2021.

Retkikunnalla oli vuonna 1850 töissä mies, joka tarvittaessa raivasi linjoja. Raivausta tarvittiin ainakin paikoissa, joita ei oltu uusinta mittausta varten vielä ehditty avata. Tällainen tapaus tuli eteen Teikovaarassa Orajärven lähellä. Teikovaara oli Jöns Svanbergin mittauspiste vuoden 1803 mittauksissa. Silloiset hakkauslinjat olivat vielä näkyvissä 1850, mutta oletetusti uuttakin puuta oli ehtinyt jo tuossa ajassa kasvaa. Svanbergin ketju yhdistettiin Struven ketjun pisteisiin, jolloin myös Svanbergin pohjoisissa pisteissä käytiin tekemässä tarvittavat mittaukset. Ylinenvaara, Paljukkavaara ja Olosvaara eivät olleet Svanbergin mittausketjussa. (Agardh 1850.)

Lähteet:

Agardh, J.M. (1850). Anteckningar under en resa i Lappmarken av J.M. Agardh. Lunds Universitet.

Gylden, C.W. (1863). Jyväskylän yliopisto. Karta öfver Finland: Sektionen B3: sydvestra delen af Lappmarkens härad jemte norra delen af Kemi härad.

Hyttinen, H. (2018). Matkailumuistoja: Kuvaus matkasta Maaningalta lestadiolaisuuden syntysijoille Lappiin vuonna 1884. BoD - Books on Demand.

Jäämaa O. (1930). Venäläis-skandinaavisen astemittausketjun osa Tornio-Beljashvaara. Julkaisussa Pohjois-Suomen kolmiomittaukset II. Maanmittaushallituksen julkaisuja N:o 17. Helsinki.

Kungliga Vetenskapsakademien. Arkistomateriaali, Selander & Agardh.

Liikamaa, H. (1986). Satan sukurja. H. Liikamaa.

Mannermaa K.H. (1914). Venäläis-Skandinaavisen astemittauksen kolmiopisteiden etsiminen Tornion pohjoispuolella Suomessa. Suomen maamittari-yhdistyksen aikakauskirja 01.04.1914 no 4.

Museovirasto, kansatieteen kokoelma.

Ollikainen, A. (2005). Routalattiat. Heikki Peura.

Skogman, C. Svensk-Norska gradmätningen 1845-52. Tidskrift i sjöväsendet, Häfte nr.4, 5. 1862.

Struve F.G.W. (1857). Arc du méridien de 25° 20' entre le Danube et la Mer Glaciale: planches.

Haastattelut: Aimo Koivumaa, Petri Vaattovaara, Päivi Unga.